

ODCHÁZENÍ

POLITIČKY ODCHÁZEJÍCÍ Z POLITICKÉ SCÉNY A JEJICH ZKUŠENOSTI

AUTORKY

PhDr. Lenka Václavíková Helšusová, Ph.D.

PhDr. Petra Rakušanová, Ph.D.

Výzkum financovaný nadací Open Society Fund Praha

Nadace

OPEN SOCIETY FUND PRAHA

PODĚKOVÁNÍ AUTOREK

Děkujeme všem ženám, které byly ochotny poskytnout svůj čas pro výzkumné rozhovory a ochotně se s námi podělily o své zkušenosti s prací v politické sféře.

Děkujeme nadaci Open Society Fund Praha za finanční podporu celého projektu.

OBSAH

1. Úvod.....	4
2. Přístupy k hodnocení účasti žen v politice – trochu teorie	6
3. Metodologické informace k výzkumu.....	7
4. Charakteristiky výzkumného vzorku.....	8
5. Analýza rozhovorů	10
5.1 Vstup do politiky.....	11
5.2 Konec politické kariéry	12
5.3 Pracovní témata žen v politice	15
5.4 Strategie	16
5.5 Sladování rodinné a pracovní sféry.....	18
5.6 Ženy v mužské politice.....	21
5.7 „Co mi politika dala a co vzala“	23
5.8 Nízké počty žen v politice	24
5.9 Možnost nápravy	26
5.10 Přednosti žen a potřebné vlastnosti pro politické prostředí	28
6. Závěr.....	31
Autorky analýzy	33

1. Úvod

Politická reprezentace každé země je zásadní z hlediska vývoje celé společnosti, otevírání či uzavírání možností či konkrétních podob tohoto vývoje. Určuje nejen obecný směr, jímž se daná společnost ubírá, ale rovněž řadu detailů, které se jejích příslušníků a příslušnic dotýkají v každodenním životě. Většina zemí, mezi nimi i Česká republika, je v současné době vedena směrem, který je výrazně ovlivňován a dominován muži.

Přestože v České republice stejně jako ve většině jiných států Evropské unie existuje rovnoprávnost mužů a žen před zákonem, a že zákon nejen zakazuje diskriminaci z hlediska pohlaví, ale rovněž definuje rovnost šancí mužů a žen v usilování o volené i delegované funkce ve sférách politiky a ekonomiky, existují i nadále bariéry, které tomuto procesu brání. V letošním evropském roce (2007) *Rovných příležitostí pro všechny*, jehož důležitou součástí je i problematika rovných příležitostí mužů a žen je toto téma ještě aktuálnější. Je nutné zdůraznit, že přes formální rovnost, existují institucionální (fungování politických stran a nominace na kandidátky), individuální (individuální postoje a názory) a společenské (hodnoty české veřejnosti či veřejný diskurs na téma zastoupení žen v politice, ale i role žen ve společnosti obecně) bariéry účasti žen v politice.

Rozpor mezi formální rovností a realitou dokumentuje i hodnocení *Meziparlamentní unie*, kde se po volbách v roce 2006 Česká republika propadla ve světové klasifikaci zastoupení žen v parlamentu z 65. místa na 71. - za Kazachstán či Turkmenistán.¹ Zatímco obecně se zastoupení žen ve světě i v Evropě zlepšuje, v České republice zaznamenáváme opačný trend. Do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky bylo v roce 2006 zvoleno 31 žen. Ženy-poslankyně tak ve 200-členné PS PČR tvoří 15,5%. Ve srovnání s volbami v roce 2002 jde o propad o 3 poslankyně (ve funkčním období 2002 bylo v PS PČR 34 žen poslankyň, které tvořily 17,0 % zastupitelského sboru). Tato situace opětovně přivádí k tématu žen v politice řadu výzkumných záměrů. Věnují se dopadům této skutečnosti, ale i příčinám a možnostem změn.

Jedním z nejčastěji zkoumaných objektů v této oblasti jsou ženy, kterým se podařilo v politické sféře uplatnit a jsou součástí, byť minoritní, politické reprezentace, ať již na lokální či národní úrovni. Některým se daří překračovat i úroveň národní. Zkušenosti žen, které se v politice uplatňují, jsou považovány za cenné při zkoumání základních mechanismů, kterými se ženy v této specifické oblasti prosazují. Jsou rovněž cenné pro ty, které mají

---

¹ Údaje dle Meziparlamentní unie, aktualizovány k 31.11.2007 (<http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>, naposledy navštíveno 3.12. 2007).

zájem také na politické sféře participovat. Při jednom z výzkumů zaměřených touto cestou měla autorka tohoto předkládaného projektu možnost setkat se s ženou-političkou, která byla na konci svého volebního období, byla si vědoma toho, že jí její vlastní strana dále neumožní v politice působit a zcela jasně, kriticky a věcně hodnotila svoji zkušenost z práce v politice. Rozhovor s touto ženou se lišil od všech ostatních, které poskytly ženy, které perspektiva odchodu z politiky v daný moment výrazněji nezatěžovala. Rozhovor se ženou, opouštějící své politické funkce a posty, kriticky reflektující poměry v politice z perspektivy ženy, byl výraznou inspirací pro realizaci tohoto čerstvého výzkumu.

S ohledem na fakt, že v posledních letech vzniklo několik analýz orientovaných na působení žen v politice, zaměřil se prezentovaný výzkum a jeho následná analýza v předkládaném textu na odvrácenou stranu procesu vstupu žen do politiky – tedy na jejich odchod z politiky. Část žen, které v politice po nějakou dobu působí a často ve vysokých funkcích či na důležitých pozicích, z politiky posléze odchází. K odchodu je mohou motivovat různé důvody, které doposud nebyly v ČR předmětem výzkumného zájmu. Ženy, které v politice delší dobu působí, vědí, jak fungují struktury institucí, v nichž jsou navoleny a jak zároveň pracují procesy v politických stranách, mají hlubokou zkušenost s tím, kde jsou hlavní problémy střetávání se mužů a žen v politickém prostoru. Zároveň se z nějakého důvodu rozhodly odejít nebo nebyly úspěšné ve volbách a odejít musely. Jejich poznání týkající se pozice žen v české politice je z hlediska působení žen v politice a získávání žen pro snahu prosadit se velmi specifické a důležité. Jsou to často ženy, které mají dnes již i více než desetiletou zkušenost s politickou prací. Významné pak je, jakým způsobem politická sféra přichází o ženy, které se zde již naučily dobře pohybovat a mohly by jí být nadále prospěšné.

Předmětem této analýzy je tedy zkušenost žen, které strávily v politice část svého aktivního života, někdy jí i obětovaly svou profesi, musely politice uzpůsobit své rodinné podmínky a nakonec se z politiky rozhodly odejít nebo k tomu byly přinuceny, tzv. byly odejity. Tato specifická zkušenost a zpětné hodnocení vlastních zážitků z perspektivy odcházejících političek jsou velice cenné pro ženy, které naopak usilují o vstup do politiky a hledají v ní své uplatnění.

2. Přístupy k hodnocení účasti žen v politice – trochu teorie

Nízká míra reprezentace žen v politice je úzce spojena se statutem žen. Ženy jsou chápány nikoli jako jednotlivci, ale jako skupina. Rovněž jejich sociální status je výrazně nižší než sociální status mužů. Tuto myšlenku podporuje francouzská politoložka Chantal Mouffe, podle níž by mělo být občanství vnímáno jako forma politické identity, která se plně identifikuje s principy svobody a rovnosti².

Existují dva odlišné přístupy k hodnocení účasti žen v politice. Konzervativní přístup klade velký důraz na sílu politické identity, kterou vnímá jako silnější než genderovou. Podle zastánců konzervativního přístupu utvoří ženy ve vysoké politice elitní skupinu reflektující vlastní zájmy, spíše než že by do politiky přinášely genderová témata či genderovou sensitivitu témat stávajících. S tímto postojem se ztotožňuje většina pravicových politických stran u nás i v zahraničí (včetně Skandinávie)³, které rovněž tímto způsobem zdůvodňují fakt, že zcela neřeší otázku zastoupení žen uvnitř strany ani ve volených funkcích.

Naopak opačný - liberální přístup klade důraz na možnost existence odlišné ženské politické kultury. Úvahami o existenci odlišné ženské politické kultury se ve svých studiích zabýval již německý sociolog Georg Simmel, který konstatoval že všeobecná dominance mužů vede k vyvázání žen z oficiální kultury a jejich produktů a vytvoření paralelní samostatné ženské kultury.⁴ Protože v současném politickém diskursu hrají dominantní roli muži, je možné chápat odmítání politiky ženami jako odmítnutí mužského politického stylu spíše než politiky jako takové.

Britská politoložka Ann Phillips poukazuje na rozpor mezi formálním principem rovnosti všech lidí zakotveným ve většině ústavních systémů a každodenní především politickou realitou. Nízká míra reprezentace žen v politice může být vnímána jako vytvářející dvouúrovňového občanství, v němž se ženy de facto stávají občankami druhého řádu.⁵

Zatímco zastánci konzervativního přístupu používají argument, že rovnost příležitostí byla splněna udělením aktivního a pasivního volebního práva ženám, faktické rovnosti může

---

² Mouffe, Chantal. 1995. „Feminism, Citizenship, and Radical Democratic Politics“, In Linda J. Nicholson, Steven Seidman (eds.): *Social Postmodernism: Beyond Identity Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.

³ Norská politoložka Hege Skjeie ve své analýze norské politiky konstatuje, že „pravcová *Pokroková strana* je jedinou norskou politickou stranou, která nemá jasně definovaná vnitřní pravidla pro rozdělení vedoucích funkcí mezi muži a ženami“. Skjeie, Hege. 1998. „Credo on Difference – Women in Parliament in Norway“, In Karam, Azza et al.: *Women in Parliament: Beyond Numbers*, Stockholm: International IDEA.

⁴ Simmel, Georg. 1984. *On Women, Sexuality, and Love*, edited and with introduction by Guy Oakes, New Haven: Yale University Press.

⁵ Phillips, Ann. 1993. *Democracy and Difference*, University Park: The Pennsylvania State University Press.

být dosaženo pouze odstraněním formálních překážek - tak zvaných skrytých bariér - jako jsou například vzorce nominace a výběru kandidátů.

V případě, že je nízká míra reprezentace žen a dalších znevýhodněných skupin (např. mladí, národnostní menšiny, atd.) v politice vnímána jako problém, je možné začít hledat řešení. Jedním z možných řešení je aplikace mechanismů genderové rovnosti. Analýza proměny Skandinávské politiky však ukazuje na fakt, že k proměně politiky a významnému navýšení účasti žen došlo především na základě vnitřní proměny skandinávských politických stran. Nejprve to byly převážně levicové strany, které byly otevřeny zavedení vnitrostranických kvót. Například první politickou stranou ve Skandinávii, která přijala vnitřní 40 % kvótu pro reprezentaci obou pohlaví byla Norská Labour party v roce 1983. Nejednalo se pouze o sestavování kandidátek v parlamentních volbách, ale tato změna se týkala rovněž všech stranických orgánů jak na centrální tak na místní úrovni⁶. Volební úspěch Norské Labour Party přiměl i ostatní politické strany k přijetí podobných mechanismů. K proměně politických stran totiž přispěla celková proměna společenských postojů k zastoupení žen. Veřejnost se stala k tématu sensitivní a politické strany reagovali vnitřní proměnou.

3. Metodologické informace k výzkumu

Výzkum vychází z teoretických východisek i empirických poznatků ve sledované oblasti. Je specifikován na české politické prostředí a byl veden sociologickými postupy a metodami. Pracujeme zde s ***kvalitativní metodou analýzy obsahu rozhovorů***.

Cílovou skupinou jsou ženy-političky, které opustily politickou sféru, opustily svou politickou kariéru, jakkoli zastávaly důležité politické pozice, ať již na regionální či celostátní úrovni. Jedná se o političky z různých regionů, politických stran i mocenských pozic, jak o političky, které se musely vzdát své původní profese, tak o ty, které obojí skloubily.

Výzkumným nástrojem je zde ***polostandardizovaný řízený rozhovor***. Rozhovory byly vedeny proškolenými a zkušenými tazatelkami na základě scénáře rozhovoru s formulovanými otázkami, připraveného autorkami výzkumu. Z rozhovorů je pořízen zvukový záznam. Zvukové záznamy byly dále převedeny do doslovného přepisu v elektronické podobě.

---

⁶ Dahlerup, Drupe. 1998. „Using Quotas to Increase Women’s Political Representation“, In Karam, Azza et al.: *Women in Parliament: Beyond Numbers*, Stockholm: International.

Dotazování političek jsme vedly standardně způsobem, který zaručuje *anonymitu* všem respondentkám. K rozhovorům v plném znění měly přístup pouze tazatelky a členky výzkumného týmu.

Výběr vzorku proběhl tzv. záměrným způsobem. Nejprve byl z více zdrojů shromážděn seznam přibližně třiceti jmen vytipovaných političek, které již opustily politickou kariéru. Seznam jsme dále v průběhu oslovování respondentek na jedné straně rozšiřovaly, na straně druhé také o některé jména krátily. (Některé z respondentek se vrátily do politického působení, některé zemřely.) Seznam se pak zásadně zmenšil o jména, jejichž nositelky rozhovor na sledované téma odmítly nebo rozhovor přislíbily, ale nenašly již pro něj termín. Z části to byly ženy, které jsou více exponovány, nemožnost realizace rozhovoru zdůvodnily nedostatkem času. Jiným odůvodněním bylo často to, že s politikou nechtějí už mít nic společného nebo explicitně nebyly ochotny reflektovat svoji politickou minulost. Sestavení výzkumného vzorku bylo proto jednou z neobtížnějších fází řešení výzkumného projektu. Ve výsledku se však podařilo shromáždit rozhovory od velmi bohatého vzorku ex-političek, který je dále přiblížen.

Sběr dat proběh v měsících březnu až červnu roku 2007.

V rámci analýzy autorky pracovaly s doslovnými přepisy rozhovorů, z nichž také užívají konkrétní citace jednotlivých političek pro objasnění analyzovaného tématu. K jednotlivým rozhovorům je přidělen kód, který je užíván pro anonymní identifikaci zdrojového rozhovoru, jak je vidět dále v textu analýzy.

Pokud srovnáme stávající vzorek respondentek s předchozími výzkumy autorek v této oblasti, lze konstatovat, že retrospektivní hodnocení kariéry je otevřenější. Většina respondentek byla otázkami stimulována k reflexi politické kariéry.

4. Charakteristiky výzkumného vzorku

Na úvod bychom rády v obecných obrysech představily vzorek žen, s jejichž výpověďmi v analýze pracujeme. Vzorek žen, které byly ochotny poskytnout svůj čas pro výzkumný rozhovor, tvoří velmi zajímavou a pestrou skupinu, jakkoli některé charakteristiky zde převládají. Podstatná část z nich má zkušenost z politického prostředí v časově dlouhém rozsahu téměř sedmnácti let. Vstupovaly tedy do politické sféry v době politických změn v letech 1989-1990. (Některé se angažovaly i dříve a to jak v pozici proti tehdejšímu systému, tak i v rámci jeho tehdejších struktur.) Tato zkušenost silně poznamenává jejich nostalgický pohled na prvotní politickou praxi a hodnocení let pozdějších. V zásadě všechny z těch, které mají zkušenosti z raných demokratizačních procesů, poukazují na přátelskost

prvotních politických kontaktů a vazeb, snahu jít po problémech a věcně řešit jednotlivá témata. Teprve s postupnou stabilizací situace a vznikem standardnějších podob politických stran se část z nich setkala s problémy žen v politice, které jsou dnes často řešeny. Některé si však uchovaly určitý nadhled či specifickou pozici mezi svými spolustraníky a pozici žen v politice nevyhodnocují jako nijak výrazně problematickou, kromě jejich malých počtů a rodinných povinností. Další respondentky pak mají více či méně kratší politickou zkušenost, většinou však neméně v rozsahu čtyř let. Politická zkušenost dvou třetin vzorku je o délce nejméně dvou volebních období. Polovina dotazovaných ex-političek je z oblasti Prahy, druhá polovina pak z dalších krajů a regionů.

Téměř polovina z dotazovaných žen se podílela na politické práci v regionální podobě, více než polovina pak na úrovni celonárodní politiky. Některé mají zkušenost z obojího prostředí. Nicméně i většina žen z regionální oblasti politiky má zkušenost s prací v důležitých politických postech (např. náměstkyně hejtmana či primátora apod.) Ve vzorku jsou přítomny bývalé ministryně, bývalé poslankyně, zastupitelky z krajů či obcí, rovněž jsou zde ženy, které zaujímaly důležité pozice ve vnitrostranické hierarchii (např. místopředsedkyně strany). Složení vzorku z hlediska politických stran jde napříč politickým spektrem. Zároveň kromě žen představujících větší politické strany jsou zde i představitelky menších politických uskupení nebo ženy, které své pozice zastávaly jako nezávislé, ale vycházely z kandidátek některé politické strany. Z hlediska věku se větší část respondentek pohybuje nad věkovou hranicí padesáti let. Je to pochopitelné vzhledem k zadání, které jsme sledovaly. Jsou zde nicméně i ženy mladší. Všechny však starší 35ti let.

5. Analýza rozhovorů

Každý z rozhovorů představuje životní příběh, mnohdy plný zvrátů a zlomů. V analýze hledáme některé podobné rysy těchto individuálních osudů nebo naopak odlišné varianty situací, postojů, názorů a hodnocení. Představíme zde témata, která z výzkumných rozhovorů vystupují jako dominantní a charakteristická pro působení žen v politice a poukážeme na problémy, které jsou důležité pro stávající nebo budoucí ženy v politice.

Analýza byla původně primárně zamýšlena jako pomocný nástroj pro ženy, které se chystají do politické sféry. Chtěly jsme na zkušenostech bývalých političek ukázat, čeho je potřeba se vyvarovat, co naopak upřednostnit, aby byly ženy, které nově vstupují do politiky, úspěšné. Ve výsledku nebudeme zastírat, že některá zjištění mohou znamenat spíše varování, s čím vším je třeba na cestě politickou kariérou počítat a co všechno to může danou ženu stát. Nejvíce je to pravděpodobně vidět na kapitole týkající se sladování rodinného a pracovního politického života.

V textu využíváme hojně doslovných citací žen, se kterými jsme realizovaly rozhovory. Jakkoli text přináší všechna hlavní zjištění, která analýza poskytla, doslovné citace konkrétních žen často mluví za vše a velmi dobře ilustrují témata, která zde objasňujeme.

Začátek analýzy chceme věnovat dvěma zásadním bodům, které časově ohraničují politickou práci dotazovaných žen. Budeme tedy nejprve hovořit o vstupu žen do politiky a následně také o jejich odchodu z politiky. Ukážeme na mechanismy, které působí protichůdně. Na jedné straně umožňují vtáhnutí určitého podílu žen do politiky a na straně druhé je z ní vypuzují. Dále se zaměříme na obsahová témata, se kterými ženy v politice nejvíce pracují. Za důležité téma pak považujeme strategie, které ženy volí k prosazování svých názorů a představ. Jedno z největších úskalí práce žen v politice představuje možnost skloubení rodinných povinností a radostí s plným nasazením v politické sféře. Věnujeme se tomuto tématu dominantně z perspektivy žen, které do politiky vstupovaly v době, kdy už měly děti, některé dokonce děti odrostlé. Následující kapitoly jsou zaměřeny na kontroverze obsažené v působení političek-žen ve světě politiky, kterou konstruují dominantně muži. Analýza ukazuje, kdy vidí největší problémy ženy, které mají relativně bohatou zkušenost a hodnotí politickou sféru již s určitým odstupem. V závěrečné kapitole analýzy se pak věnujeme možným doporučením pro ženy, které se chtějí v politice uplatnit.

5.1 Vstup do politiky

Pokud se zaměříme na vstup žen do politického života, můžeme na základě našich rozhovorů definovat tři vlny vstupu respondentek do politiky. Každá vlna je zároveň samostatným typem spojeným s odlišnými mechanismy fungování politického života.

Pokud postupujeme chronologicky, tak prvním klíčovým impulsem pro vstup do politiky byl rok 1989. Respondentky, které vstoupily do politiky v tomto období (listopad 1989-1990) pociťovaly silněji než jiné vůli po změně, touhu podílet se na změnách politického života a snahu přispět k budování nového politického systému. Tento fakt velmi dobře dokumentuje výrok jedné z dotazovaných žen „...*když chce člověk něco měnit, musí to vzít přes politiku.*“ (OP15/07). Motivace v podobě příležitosti ovlivňovat věci veřejné, zvláště po mnohaleté absenci takové možnosti, byla u těchto žen silná.

Dalším důležitým zlomem bylo založení samostatné České republiky a první volby jak komunální v roce 1994, tak parlamentní v roce 1996. Třetím výrazným impulsem pro vstup některých žen do politiky bylo kritické hodnocení současného politického vývoje v letech 1999 až 2000, ale také vznik krajských samospráv v roce 2000, které poskytly řadu nových příležitostí i pro ženy.

Obecně pro všechny vlny lze konstatovat, že zde vedle vnitřního impulsu a osobního rozhodnutí pro vstup do politického života hrál u řady respondentek klíčovou roli podnět vnější – tedy fakt, že byly osloveny konkrétní osobou (ve všech případech mužem), aby se do politiky zapojily. Naprostá většina žen ve výzkumném vzorku byla do politiky vtažena muži, často na základě hektických situací, kdy tzv. „bylo někoho potřeba“ na určitou pozici, jak to některé z respondentek vysvětlují nebo se v některé politické straně na volební kandidátku tzv. hodilo to, že se jednalo o kandidátku-ženu.

Přestože mají dotazované ženy tuto zkušenost, některé z nich velmi upozorňují na to, že ženy musí do politiky chtít a nelze je k tomu nutit. Z části tak možná pojmenovávají svou počáteční ochotu k tomu „nechat se“ vtáhnout do politického dění.

K politické účasti žen je tedy pravděpodobně nutná součinnost dvou faktorů – toho, že ženy samy mají zájem být politicky aktivní, a vnějšího impulsu, výzvy ze strany některého politického uskupení. Na základě rozhovorů můžeme konstatovat, že vnější impuls hraje často rozhodující roli, protože ženy mají tendenci být samy k sobě a ke svým schopnostem velmi kritické a neusilují o věci, které jim připadají nedostupné. Z dominantně mužského profilu politické scény se pak právě práce v oblasti politiky může řadě žen jevit jako pro ně uzavřená. Pomyslné „pozvání“ zde sehrává důležitou roli.

V našem vzorku byly vedle bývalých vrcholových političek, také ženy dříve aktivní v místní a regionální politice. Kariérní dráhy těchto dvou skupin se pouze zřídka protínají.

Vrcholové političky svou politickou kariéru vstupem do politické strany a postupují na volená místa. Ženy v místní a regionální politice začínají svou politickou kariéru v místě bydliště, kde je často vstupní motivací snaha podílet se na změnách jejich bezprostředního okolí. Jedna z respondentek konstatuje, že ženám více vyhovuje komunální politika, která je více o rozhodování, na rozdíl od tzv. vysoké politiky, kterou respondentka vnímá spíše negativně a označuje ji za „dohadování“. Pokud pracují v politice dlouhodobě, spíše dále zůstávají na regionální úrovni. To je téma, které je zásadní z hlediska celkového prosazování žen v politice. Představa, že ženy se v regionální politice mnohemu naučí a poté se prosadí v politice celonárodní je zatím pravděpodobně spíše přáním než realitou.

5.2 Konec politické kariéry

Pokud se zaměříme na opačný konec politické kariéry žen, tedy její ukončení, přináší náš výzkum velmi zajímavé zjištění – opuštění volené politické funkce automaticky neznamená ukončení aktivní politické kariéry. Většina respondentek považuje za cenné získat zkušenosti s fungováním mocenských mechanismů. Získané zkušenosti uplatňují v nevolených, často však politicky nominovaných funkcích (vč. zahraničí). Více než polovina respondentek se i přes jisté rozčarování s realitou politické každodennosti o politiku nadále zajímá a nevyklučuje možný návrat k aktivní politické kariéře.

O postavení žen v politických stranách svědčí fakt, že nejčastějším důvodem ukončení (volené) politické kariéry žen-političek, které byly respondentkami našeho výzkumu, patří **neúspěch ve volbách v důsledku nominace na nevolitelné místo**. Jedna z respondentek explicitně říká: *„Do zastupitelstva jsem se už nedostala, protože ty výsledky byly výrazně slabší než před třema 4 roky.“* (OP12/07) Tento fakt potvrzuje předchozí výzkumy⁷, podle nichž je jednou z nejvýznamnějších příčin nízkého počtu žen v politice plná kontrola nominačního procesu muži. To dokumentuje také výrok jedné z respondentek: *„...většina politických stran vám řekne, že s tím má problémy, aby se ženy dostaly na kandidátky. Ne, že by to ty ženy nechtěly, ale že při sestavách těch kandidátek se to udělá tak, aby se dostaly až na méně volitelná místa.“* (OP09/07).

Druhým nejvýznamnějším důvodem pro odchod z aktivní (volené) politiky s prvním velmi úzce souvisí, řada respondentek opustila politickou stranu a s tím i možnost být znovu zvolena **po konfliktu s představiteli vlastní politické strany**. S ohledem na fakt, že mají politické strany de facto monopol na vysoké volené politické funkce, je takový konflikt

---

⁷ Viz např. RAKUŠANOVÁ, P. et al. *Analýza nízkého počtu žen v politických a rozhodovacích funkcích*. Závěrečná zpráva projektu MPSV ZVZ 111, 2004.

koncem aktivní politické kariéry na národní úrovni. Takové konflikty však probíhají i na úrovni regionální.

Respondentky poukazují na to, že tyto konflikty se strhávají v momentě, kdy daná žena může do budoucna obsadit konkrétní pozici, o kterou usilují i další členové strany – muži. Považují v těchto konfliktech muže za méně schopné nést prohru a zároveň za zdatnější v prosazení si své mocenské pozice. Jedna z respondentek, která odešla po jasném vnitropolitickém střetu říká: *„Okolnosti byly velmi dramatické... byli jsme dva kandidáti na hejtmana [za stejnou stranu – pozn. aut.] a odchod, byl tím pádem vynucený, ...nebyl dobrovolný. ...Já jsem se nedostala v primárních volbách na kandidátku a tím pádem já už nikdy do konce života nebudu kandidovat.“* (OP01/07) Lze to ilustrovat i následujícími výroky: *„...pro něj [jeden z důležitých mužů strany – pozn. aut.] prostě představa, že by byl třeba jenom místopředseda, jako zástupce té paní [jméno konkrétní ženy- pozn. aut.]..., to pro něj byla smrt, prostě.“* (OP10/07); *„Mohu říct, že v době kdy jsem odcházela bych bývala třeba ještě ráda nějakou dobu sloužila, ale někteří pánové se domnívali, že je důležitější, že by byli na předních místech na kandidátce a dokázali si to zařídit.“* (OP09/07)

Třetím a nejméně častým důvodem opuštění politiky, který na rozdíl od dvou předchozích negativně ovlivňuje ochotu vrátit se do politiky, je **pocit vyhoření**, únavy, který některé respondentky po mnohaletém působení v politice pociťují. Nejjednodušeji jej vystihuje jedna z respondentek následujícími slovy: *„Mně to prostě přestalo bavit.“* (OP11/07) Ženy jsou častěji než muži vystavovány volbě mezi rodinou a politikou, své působení v politice většinou vidí jako aktivitu „na úkor rodiny a dětí“. Ve vlastní straně, někdy i rodině se často setkávají s nezájmem či lhostejností. Případně je demotivuje každodenní zkušenost s omezenými možnostmi realizovat své představy, domluvit se s ostatními na pracovních krocích a postupech v politické práci, pocit nemožnosti věcně řešit problémy a úkoly. *„To byla asi jedna z věcí, které mi nějakým způsobem trošku unavily mně, protože jsem se snažila do toho vnášet hlavně třeba i do jednání v klubu, takový manažerský přístup a musím říct, že se to ne vždycky setkalo s pochopením u těch lidí...“* (OP12/07) Jiná respondentka konstatuje: *„...takový ten běžný politický život, který je soustavně o nějakém domlouvání někoho s někým, svým způsobem kupčení,...začalo mi připadat, že už jaksi nejde o věc,...“* (OP11/07) Jiná respondentka konstatuje: *„Uvědomila, že jsem si, ta představa to že se podaří hodně věcí napravit je poněkud naivní a v okamžiku, kdy zjistíte, že to neprojde a že ta energie, kterou do toho vkládáte není adekvátní výsledku, tak jsem si řekla, že možná že, musí do té politiky přijít někdo mladší, kdo má ještě větší vehemenci a sílu.“* (OP05/07) Únava, zklamání a deziluze je z těchto výroků patrná.

Můžeme konstatovat, že v kontextu politických stran dosud ženy, které mají zájem o politickou kariéru, často nevolí (a v kontextu, kdy politika často představuje tzv. třetí směnu, často ani nemohou volit) úspěšné strategie. Zatímco ženy se soustředují na řešení konkrétních politických témat a balancují rodinu, politiku a v případě žen v místní a regionální politice také práci, muži se vedle politických témat věnují také vytváření efektivních sítí, které hrají klíčovou roli v nominačním procesu. Tomuto tématu se ještě budeme věnovat. Pro ženy představují muži v politických stranách v současné době tzv. strážce brány (gate-keepers), jež hrají rozhodující roli při zahájení, ale také pokračování politické kariéry. Jedna respondentka říká: *„Když se [ženy] rozhodnou, že to ještě chtějí vedle toho svého zaměstnání a vedle rodiny dělat, tak aby se doopravdy na ty kandidátky dostaly. No a to znamená, že se musí změnit myšlení představitelů těch politických stran a nedělat to direktivně, ale dělat to tak, že si doopravdy vybírat, ty lidi, kteří zase mohou voliče oslovit a kteří jim mohou něco dát.“* (OP09/07)

Respondentky, které zastávaly vysoké politické funkce nejsou před vůlí a zvůli tohoto procesu nijak ochráněny, a tak se i například úspěšná poslankyně s výrazným profilem ve vztahu k veřejnosti může ocitnout na nevolitelném místě. Z tohoto důvodu byla většina respondentek kritických jak k vlastní politické straně (pokud se jednalo o členky strany), tak ke stranám obecně. I strany, které se veřejně hlásí k politice rovných příležitostí mužů a žen, jsou svými členkami vnímány kriticky, protože *„...ušlechtilé a myšlenky o rovnosti mužů a žen, mají většinou jen na papíře.“* (OP16/07).

Muži jsou tedy ti, kteří ženy osloví, aby do politiky vstoupily, jejich opanování politického prostoru zajišťuje, že pokud ženu do svého prostoru chtějí a přitáhnou, tak je pro ni vytvořen přijatelný prostor. Na druhé straně, pokud jim tato žena začne ve společném prostoru překážet, stejně dobře ji z něj zase dostanou ven.

Zatímco na vstupu stojí ženy, které si nejsou často vědomy toho, co je všechno bude politika stát, na odchodu jsou to ženy, které nejen vědí, co to stojí, ale už s tím také umí žít, umí si část těchto věcí ve svém životě srovnat, zorganizovat. Přesto nebo z části právě proto odcházejí. Zatímco na vstupu jsou některé z těchto žen nejisté v politickém působení, v prosazování vlastních představ, pracující výhradně s vlastní odborností, na odchodu jsou to ženy s plnou informací o vnitřních politických procesech a mechanismech, poučené z politických mocenských bojů. Nadále si cení především své odbornosti, ale zdůrazňují také své organizační, manažerské, řečnické schopnosti, které se jim staly oporou v politických konfrontacích. To ještě ukážeme dále.

V tomto kontextu nelze než apelovat na zintenzivnění síťování mezi ženami-politickými a to jak stranické bázi (například se zahraničními kolegyněmi ze stejného typu politické strany) tak na tématické bázi napříč politickým spektrem

5.3 Pracovní témata žen v politice

Ženy-politicky, které se zúčastnily našeho výzkumu, považují pro vstup a působení mužů v politice za důležitou vůli k moci. Pro ženy-politicky je politika službou občanům, snahou řešit problémy. Proto jsou pro ženy klíčová témata s nimiž do politiky vstupují a jimž se v průběhu své politické kariéry věnují. Mít silné téma považuje jedna z respondentek za nejdůležitější faktor úspěchu v politické aréně.

Ženy v politice řeší, o co opřít svou pozici v boji s ostatními účastníky politického prostoru. Zatímco muži, z jejich pohledu, často využívají prostých silových prvků a sociálních kontaktů, ženy většinou zdůrazňují svou odbornost v dané oblasti. Jejich původní profese, vzdělání, zkušenosti jsou pro ně důležitým zdrojem důvěry sama v sebe. Často proto také vyhledávají témata působení, která se jejich profesí týkají. Proto je mezi ženami politickými méně těch, které např. rozhodují o infrastruktuře a podobných oborech, pokud nesouvisí s jejich oborem, zatímco mezi muži politiky je tato možnost daleko běžnější. (Nelze se domnívat, že do oblasti politiky vstupují pouze lidé, kteří hledají jen jiný stupeň uplatnění své odbornosti. Často zde právě naopak překračují hranice svých původních profesí či je zcela opouštějí.) K tomu dodává jedna z respondentek: *„Žádná z žen, které se chtějí angažovat v politice nemusí mít strach z toho, že by nebyla nějak dostatečně odborně kvalifikovaná, protože muži, mnozí muži si tuto otázku rozhodně jako nekladou.“* (OP12/07)

Většina respondentek se ve své politické kariéře věnovala tématům, která řadíme do tzv. politiky péče – vzdělávání, zdravotnictví, sociální péče, kultura, umění, ekologie. Několik respondentek mezi svá témata zařadilo také rovné příležitosti a to jak obecně – tedy rovné příležitosti společenských či sociálních skupin, tak rovné příležitosti mužů a žen. Jakousi skupinu neutrálních témat, kterým se věnovalo několik respondentek patří právo a zahraniční vztahy, které v českém kontextu nehodnotíme jako silové. Pouze menší část respondentek se věnovalo tzv. silovým/mužským tématům jako je doprava, infrastruktura, finance a územní rozvoj. V kontextu tématického zaměření politické kariéry respondentek je nutné konstatovat, že všechny respondentky se věnovaly oblastem, v nichž měly nejen vzdělání, ale také praxi. Tedy pokud se ženy dostaly na pozice v některých oblastech, které jsou obsazovány tradičně muži, pak jediné díky své profesi a odbornosti. Jedna z respondentek takovou situaci popisuje: *„...já jsem schválně, protože vlastně jsem ekonomka a zabývám se telekomunikacemi, tak jsem chtěla být ve výborech, které se tohoto týkají a já jsem*

několikrát už říkala, že v podstatě, já jsem nechtěla do takových těch výborů, které se právě dávají těm ženám. To jako výchova, vzdělávání, sociální záležitosti." (OP12/07) Řada respondentek se domnívá, že silná odbornost je pro ženu-političku, na rozdíl od mužů-politiků, klíčovým faktorem politické kariéry.

Na otázku, co by měla politička umět, odpovídá jedna z respondentek: *„Mít svou profesi, politika není profese. Je profese, ale musí být podložena něčím jiným. Čili něco umět, mít obor, který umím, dělám, zvládám, a ve kterém jsem dobrá.*" (OP14/07) To se velmi silně odráží ve skutečnosti, jak o ní ex-političky vypovídají. Většina z nich se tedy v politické sféře věnovala dominantně tématům, která byla spojena s jejich pracovní zkušeností. Tedy i ty, které se dostaly v rámci politické práce k výše zmíněným „silovým“ tématům, obsadily pozice v těchto oblastech díky své převaze v profesní oblasti. Jak uvádí jedna z respondentek: *„...já jsem to na tom zastupitelstvu jakoby deklarovala, že jsem, že se necítím být moc velkým politikem, ale spíš jsem ten odborník a ta komunální politika skutečně je o řízení města.*" (OP12/07)

5.4 Strategie

Jedním z důležitých témat, kterým se věnují výzkumy zaměřené na rozdíly v mužských a ženských přístupech, případně mužských a ženských pracovních sférách, jsou tzv. strategie. Jedná se o hledání postupů výhodných v dané oblasti pro jednu či druhou skupinu nebo jedince. Nejprve se podívejme na strategie, které jsou domněle vlastní mužům či ženám. Nabízí se zde možnost, že ženy využívají tzv. typicky ženských strategií i v oblasti politiky. Jedná se např. o zdůraznění vlastní jemnosti a slabosti pro získání některých výhod nebo poukázání na sexuální podtext a pomyslné diskvalifikování „protivníka“. Většina dotazovaných žen na explicitní otázku po strategiích, které jim umožnily prosazovat v politickém, respektive mužském prostředí své názory a záměry, používání ženských strategií odmítla. Konkrétně to ukazují následující výroky: *„No já si myslím, že jsem postupovala tak, jak bych postupovala v každé jiné oblasti. Čili, že jsem nevymýšlela žádnou strategii, tak já ani nejsem žena, která by používala jakoby ženských zbraní. To je mi trochu cizí a já to neumím.*" (OP01/07); *„No tak já zas nejsem takový typ, co by mohl používat tyhle ty ženský zbraně, ale vím o sobě, že třeba dokážu lidi ukecat.*" (OP02/07)

Některé z respondentek však po explicitním odmítnutí využívání ženských strategií připouštějí možnost jejich uplatnění ve vlastní zkušenosti. Dobře je to vidět na následujícím výroku, v němž respondentka hovoří o možných výhodách žen. *„... v politice ženy můžou mít jedinou výhodu, a to je to, že jsou ženami a že projeví svoji ženskost a přinutí muže aby se*

chovali ne jako v chlapské společnosti, ale aby se chovali galantně a vyžaduje to určité ženské kouzlo." (OP05/07)

Konkrétní situace, kdy ženy používají ženských zbraní, jsou pak ty, v nichž mají dojem, že je možné zde vytěžit výhody, zvláště v situacích, kdy mají pocit, že jinak svého cíle nedosáhnou. Příkladem ukazuje následující citace: *„...v radě jsem byla sama ženská, že jo, tak jsem prostě vždycky vymyslela, jak by se dala příslušná věc řešit a dala jsem jí do rady s komentářem, že pánové, tady mám tenhle ten problém, já bych ho řešila takhle, ale protože jste chlapi, já tomu zas tak nerozumím, tak vám to tady dávám, zkuste něco vymyslet. Pohádali se jako koně, a nakonec říkali, víš, asi to uděláme tak, jak jsi to chtěla ty, a to funguje úplně dokonale.*" (OP02/07) Z ukázky z rozhovoru je zároveň zřetelný další jev, který se ve volených strategiích objevuje. Ženy někdy pomyslně jdou vstříc mužům v představě, že jsou slabší, méně dostatečné v dané oblasti a tím nakonec v některých situacích dosáhnou svého. To je znát i z následujícího výroku: *„...bud' jako rovný s rovným a nebo když je nějaký pán namyšlený, tak musíte udělat takovou skromnou ženskou, no.*" (OP09/07)

V zásadě tak ženy uplatňují manipulativní prvky a pózy, které jim umožní se prosadit v prostředí, které jinak vnímají jako dominantně mužské a k nim méně nakloněné. Paradoxně tedy v některých momentech dokáží využít pomyslnou nepřátelskost dominantně mužského politického prostředí ve svůj prospěch. Skutečností je, že některé ženy tyto nástroje vědomě odmítají využívat, jiné se domnívají, že takových nástrojů užívat neumí nebo k nim nemají dispozice. (Poukazují např. na své domnělé nedostatečné fyzické přednosti.) Další ženy o těchto strategiích říkají: *„...třeba když jsem se s nima nemohla na některých věcech domluvit, ...tak jsem si o tom povyprávěla s jeho paní a potom to šlo lépe.*" (OP09/07); *„...určitě člověk nějaký ty ženský figle, které každá ženská v sobě má a vůbec taky o tom nepřemýšlí, ... Jsme milejší, roztomilejší, to už je normální, běžný..."* (OP11/07); *„...že se k nim občas zachováte jako přítelkyně, občas jako matka k nevychovanému děcku a ono to někdy zabere.*" (OP05/07)

Některé z dotazovaných žen naopak poukazují na to, že si musely osvojit některé strategie, které považují za mužské, proto, aby v politické oblasti vůbec uspěly. Jedna z respondentek k tomu říká: *„Zkušenost, že žena která projde klasickým línem politické strany tak, aby se dostala do parlamentu nebo do nějaké vedoucí funkce, tak na to potřebuje používat mužský způsob uvažování, mužský způsob jednání, výstřih se hodí, jo, ale musí přijmout tahle pravidla..."* (OP15/07)

Ženy také zdůrazňují také své volní vlastnosti. Upozorňují na svou schopnost komunikace, věcného řešení, vystupování před druhými lidmi, nekonfliktnost apod. Jedna

z respondentek k tomu říká: „...strategii jsem neměla,...ale věděla jsem, že pokud tam vůbec chci uspět, že musím mobilizovat svoje kladné vlastnosti, tj. určitý humor, nadhled, schopnost se neurážet a vydržet leccos a důsledně stát za tím k čemu dojdou a nebát se.“ (OP04/07)

V zásadě lze říci, že strategie, které volily ex-političky dotazované ve výzkumu, souvisí především s jejich odborností a obecnými schopnostmi. Poukazováním na vlastní zkušenosti a schopnosti v oboru v řadě situací mohou neutralizovat případné útoky vůči jejich pozici v politice jako ženám, tedy v některých ohledech slabší pozici. Některé ženy poukazují na to, že do politiky si přenesly strategie ze svého pracovního prostředí – např. způsob komunikace, vedení diskuse, řešení problémů apod. Z toho důvodu se také považují častěji za věcnější a efektivnější příslušníky politické sféry než jsou muži. Každopádně je však v tomto kontextu nutné zdůraznit, že ženy v politickém prostoru reagují na jeho povahu, přizpůsobují se mu a jejich snahy o změnu pravidel hry v tomto prostředí nejsou za stávajícího nízkého počtu žen v politice příliš úspěšné.

5.5 Slad'ování rodinné a pracovní sféry

Důležitým tématem, které je v souvislosti s působením žen v politice diskutováno a ženami v politice silně reflektováno, je možnost sladění rodinného života a práce v politické sféře. V obecné rovině lze říci, že je to téma, které lze sledovat velmi obdobně v oblasti pracovního nasazení žen. Ženy, které více usilují o své pracovní uplatnění a seberealizaci mají často velmi obtížnou situaci. Propojení svého rodinného života nejen ve smyslu péče o rodinu a domácnost, ale také realizaci rodinných vztahů a mateřství jako takového spolu s pracovní dráhou je obtížné. Tento jev je v sociologické literatuře dnes již bohatě popsán, včetně českých původních výzkumů a publikací.⁸ Ženy-političky patří v tomto směru k ženám s výrazným pracovním nasazením. Jejich nevýhodou je, že se pohybují v oblasti, která je v rámci genderové konstrukce vnímaná jako pro ženy méně vhodná. (Oproti např. ženě-ředitelce základní školy, apod.) Musí, podobně jako např. manažerky, více zdůvodňovat svoje působení na daném místě, obhajovat svou pozici, čelit pravidlům prostředí, které je dominantně strukturováno dlouhodobě muži. Jedna z respondentek říká: „Já si myslím, že bych se chovala tak, at' bych pracovala kdekoliv čili já si nemyslím, že to je zásadní

⁸ Např. Václavíková Helšusová, L., Křížková, A. *Sociální kontext života žen pracujících v řídicích pozicích*. Sociologické texty, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002.; A. Křížková (ed.). *Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální rodinné a firemní strategie*. Sociologické studie/Sociological studies 05:04. Praha:Sociologický ústav AV ČR.; Dudová, R. *Partnerský život a slad'ování práce a rodiny v páru u žen a mužů v manažerských pozicích*. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum 7:2: 58-60, 2006.

problém... to je o nějaké logistice té rodiny, vyřešení si témat, jak s dětmi a kdo s tím bude pomáhat." (OP01/07). Zároveň některé regionální političky musí kloubit práci v politice ještě se svou běžnou profesí, což náročnost velmi zvyšuje. Ženy, které již politiku opustily, mají s tímto bohatou zkušenost. Pravdou je, že zároveň samy dále přecházejí často do pracovních pozic, které rovněž znamenají značné vytížení

V kontextu problému sladování rodinného pracovního života hraje důležitou roli podpora či přinejmenším tolerance rodiny. Ve valné většině hovoří ženy-političky ze strany partnera o toleranci politické kariéry, a pouze výjimečně o (aktivní) podpoře. *„Bez opory té rodiny to jako musím říct, že se politika dělat nedá. Protože ona je ta otázka vyčerpávající, ono ne vždycky se v té politice daří, a mít dobré rodinné zázemí je základní předpoklad.*" (OP01/07). Při sladování politické kariéry s rodinným životem stojí v životě žen proti sobě dva světy, které jsou často vyhoceně vnímány jako protipóly – mužský svět politiky a ženský svět rodinného zázemí, v nichž obou chtějí či musí obstát. I v tomto smyslu jsou ženy v politice o to více vnímány jako někdo, kdo sem málo patří. *„Muži nepochybně pro tu politickou práci mají víc výhod, prostě oni nejsou vázaní žádnou druhou směnou.*" (OP03/07)

Dotazované ženy často zpětně hodnotí sebekriticky svoji schopnost sladit politickou práci s péčí o děti a domácnost. Jedna z respondentek např. říká: *„...je pravda, že jsem trošku nezvládala, aby bylo všechno vyžehlené, aby byla umytá okna, prostě ty práce v domácnosti jsem dost zanedbávala.*" (OP05/07) Jiná z žen popisuje ochotu jejího manžela vykonávat po danou dobu velkou část domácích prací. Ženy-političky jsou zde zjevně neustále konfrontovány s tématem, kterým se muži-politici nezabývají. Ženy řeší, zda zvládají či nezvládají domácnost, pokud jim partner pomáhá, pak si kladou otázky, jak dlouho to vydrží, atp. Silně vnímají své nasazení v politice jako výjimečné oproti pracovním povinnostem jiných žen. Objevují se i následující úvahy: *„Já jsem už tehdy byla rozvedená a říkám, že žádný mužskej, manžel by toto své ženě netrpěl, aby tomu věnovala celé své já. Prostě pro mě neexistoval ani víkend, já jsem se pořád přehrabovala v papírech, stále jsem něco psala, tvořila atd.*" (OP03/07)

Sladování rodinného a politického života bylo všemi ženami-politickami shodně vnímáno jako problém, se kterým se ženy obecně, i ony samy ve svém politickém životě setkaly. Jako nejobtížnější pocitují sladování politické práce a péče o děti, a to jak respondentky s dětmi, tak bezdětné. Především z tohoto důvodu se některé respondentky domnívají, že by do politiky měly vstupovat ženy, které již péči o děti nemusí řešit. Jedna z žen k tomu říká: *„...do politiky by měly chodit ženy kolem 50. roku věku, kdy už ty děti odrostou a kdy už opravdu ta hlavní práce v rodině je za nimi. Protože skutečně si nedovedu*

vážně představit, jak může být politička na vrcholné úrovni a mít doma malý dítě nebo malý děti. To prostě nejde." (OP04/07) Jiná respondentka na toto téma konstatuje: *„...s rodinou by to asi vůbec nešlo, protože jsem zároveň vlastně s tou politikou komunální měla ještě manažerskou pozici v jedné...firmě a je pravda, že to bylo jako hodně náročný, hodně unavující a myslím si, že některý střety vyplývaly z toho, že mi přišlo, že někteří jiní lidé mají daleko jako více času a já když jsem přišla ze zaměstnání na ty schůze a chtěla jsem tam ty věci řešit, tak mám pocit, že někdy, jakoby, tam někteří jiní lidé si tam spíš jako přišli popovídat, než aby tam chtěli řešit,..."* (OP12/07)

Práce v oblasti politické sféry je některými političkami vnímána jako pro rodinu velmi ohrožující. To je jeden z faktorů, který nelze zastírat před případnými zájemkyněmi o tuto oblast a práci. Zjevně velmi záleží na bezprostředním rodinném uspořádání, zda rodina situaci ustojí či nikoliv. V průběhu politické kariéry dvou respondentek došlo k rozpadu manželství, v němž politická angažovanost ženy hrála určitou roli. I jiné z ex-političek jsou si vědomy toho, že politická profesní kariéra může pro některé ženy znamenat ohrožení rodinné stability. *„...třeba když se náhodou prostě něco v té rodině pokazí, jak říkáme, tak se vždycky dívají na ní, která to vlastně zavinila tím, že se angažovala teda víc v té politice než dejme tomu v té rodině, zatímco tomu muži to prostě spíše projde.*" (OP08/07)

Jedna z respondentek poukazuje nicméně na to, že v této oblasti mají některé nevýhody i muži, ale neuvědomují si to a tolik se o tom nehovoří. *„Ti muži, které já znám, tak většinou přijdou o rodinu, že se ta rodina jim rozpadne, přijdou o styk s dětmi, neohlídají si prostě to manželství, neohlídají si to, že těm dětem se člověk musí věnovat, aby si s nimi vztah udržel. ... mají pocit, že je všechno v pořádku a pak se hrozně diví, když najednou nastane rozvod nebo odcizení s dětmi..."* OP10/07

Sladování rodinného života a politické kariéry není však jen soukromou otázkou či problémem žen-političek. Jak uvedla řada respondentek, sladování, péče o rodinu, péče o děti je často kritickým tématem v průběhu volební kampaně i v průběhu politické kariéry. Několik respondentek konstatovalo, že muži mají na politiku více času. Ženy upozorňují na časovou náročnost spojenou s politickou prací a funkcemi v řadě detailů a často také na neefektivní využívání času, který práci věnují, ze strany mužů. Několik žen popisuje situace, kdy muži podle nich nepostupují efektivně kupředu, ale užívají čas k vlastní exhibici či nesledují nalezení řešení problému. Samy si to pak vysvětlují tím, že muži nemusí spěchat domů za řadou dalších povinností a dětmi, zatímco ony musí, takže jsou často tlačeny k efektivnější a rychlejší práci. Jedna z respondentek to popisuje následovně: *„Vždycky jsem říkala, no, schůze budou dlouhý a bude jich hodně vždycky před vánocemi a velikonoce, protože muži se chtějí vyhnout povinnostem v domácnostech... Žena, ta musí to stihnout,*

takže to vždycky musela stihnout a rychle, konkrétně a konstruktivně a ne se vybavovat o hloupostech, aby se čas protahoval. Přesně takhle se muži chovají, když je před hokejem nebo fotbalovým zápasem. Tak to jde, to jednání má prostě spád." (OP07/07)

Sladování ženy-političky oslabuje, protože nemají tolik disponibilního času účastnit se neformálních setkání, často v restauracích, tzv. zákulisní politice či pejorativně tzv. politikaření. Tento fakt velmi dobře ilustruje výrok jedné z respondentek: *„To je tisíckrát popsané, že jo, že oni mají ty jiné struktury, kde se pak domlouvají, čili strávíte s nimi 4 hodiny na zasedání předsednictva strany, něco si odhlasujete jako pět nebo šest lidí a těch pět chlapů pak jde do nějaké hospody a tam si řeknou a co bychom se..., uděláme to jinak a zítra [jí] to řekneme.“* (OP10/07)

Na nepříjemné situaci se pak také podílí okolí, které v některých momentech dává ženě pocit, že v určitém kontextu překračuje svým působením v politice meze tradičních představ. Jedna z respondentek to dokladuje velmi typickou zkušeností: *„Každý se mně ptal, co tomu říká váš manžel? Ptá se někdo manželky? Jako, co tomu říká vaše manželka, že jste se rozhodl jít do politiky? Ten si dělá co chce, od jak živa to tak bylo.“* (OP15/07) Tlak veřejného mínění zde jistě není nezanedbatelným prvkem, jakkoli většina dotazovaných žen konstatuje, že např. vztahy s přáteli, které se po vstupu do politiky nutně různě protříbily, mají stejné jako před vstupem do politiky.

Ženy-političky musí tedy řešit dvojí nepříjemnou situaci - na jedné straně je rodinné závazky a tradiční představa naplňování genderové role ženy, matky, manželky velmi svazují v práci na politické scéně – a na straně druhé jim práce v politické oblasti omezuje možnosti realizace rodinného života. Nelze zde podat recept na nejlepší řešení. Každá z respondentek nalézala jiné způsoby, jak tuto situaci řešit, každá měla jiné výchozí podmínky a každá se také setkávala s jinými následky, případně cenou, kterou za to musela zaplatit. Je však nutné jít do takové situace s plným vědomím překážek, se kterými se žena může na cestě k politické práci setkat a zvážit své vlastní možnosti překonání těchto obtíží. Současná společenská situace a situace uvnitř politických stran rozhodně nijak ohleduplné podmínky nevytváří.

5.6 Ženy v mužské politice

Jako červená nit se všemi rozhovory vinulo silné téma – vnímání politiky jako primárně mužského světa, do něhož ženy musí proniknout, jemuž se musí do značné míry přizpůsobit, a který se musí pokusit změnit. S tím je pak spojeno hodnocení vztahů a pozic mužů a žen v politice. Všechny respondentky tím či oním způsobem upozorňují na odlišnosti v přístupech mužů a žen v jejich pozicích a postupech, ať už je vyhodnocují jakkoliv. Především poukazují

na své zkušenosti s dominantními počty mužů a jejich formování politického prostředí. Vyhodnocují z toho pak obtíže, které jsou s tím spojené.

Primární pocit, který ženy v politickém prostředí mají, je ten, že se ocitají **ve světě mužů a mužských pravidel**. Jedna z respondentek v tomto kontextu přirovnává politickou arénu k fotbalovému hřišti: *„...to je prostě fotbalový hřiště by se dalo říct, a my když chceme hrát fotbal, musíme jít hrát fotbal, nemůžeme si jít na to fotbalové hřiště s panenkami uprostřed hry, takže prostě to je nastavený, ta politika, to je nastavený jako fotbal, fotbalový pravidla, ten prostor je jejich, ten čas je jejich, ty pravidla jsou jejich a my když tam jdeme, tak opravdu je to o tom hrát ten fotbal s nima, podle jejich pravidel.“* (OP17/07)

Toto srovnání „typických“ volnočasových aktivit dívek a chlapců je velmi důležité. Shrnuje v sobě vedle hodnocení existující politické reality také srovnání mužské dravosti a ženské péče, které se projevuje i v dominantním zastoupení žen v oblastech tzv. politiky péče, jak jsme již vyložily. Jiná respondentka používá podobného příoměru při snaze popsat pocit nepatřičnosti, který podle ní dávají muži v politice ženám pocítit. *„Vlastně je tam takový apriori podezření, že na tom je něco zvláštního, podezřelého, neobvyklého, proč se nám ta ženská tady do toho motá, když to je vlastně doména nás chlapů, jako kdybych se rozhodla, že budu hrát s chlápky fotbal. Tak by se asi podobně divili.“* (OP10/07).

Ženy pak referují o nutnosti se v některých ohledech podřídit a o obtížnosti nalézt správný způsob. Jedna z respondentek k tomu říká: *„... ono to dá práci jako by se trefit do toho mužského myšlení, když z 200 poslanců v poslanecké sněmovně bylo já nevím třeba 10% nebo 12% ženských...“* a dále pokračuje: *„...jakmile tam bude pořád takhle málo ženských, tak to myšlení obou se nezmění, pořád to bude prostě jako společnost, když tam budou mít ti majoritní akcionáři navrch.“* (OP11/07)

Část dotazovaných žen v počátku rozhovoru konstatuje, že s muži v politice neměly žádný problém a odkazovaly se spíše na obecné problémy komunikace či řešení problémů s některými lidmi bez ohledu na pohlaví. Jedna z respondentek říká: *„No ale víte, ono to bylo prostředí, kde takhle to vůbec nefungovalo, kde vůbec tenhle problém nebyl, kde se posuzovalo spíše, kdo je schopný nebo není... no, jediné, že narazíte na chlapa hulváta, ale to nemá co dělat s politikou.“* (OP06/07) Většina dotazovaných žen, včetně těch, které toto rozlišení nejprve odmítají, však v průběhu rozhovoru formuluje řadu zkušeností, které znamenají kritiku působení mužů v politice a přístupu mužů v politice k ženám. Pro ilustraci zde uvádíme více konkrétních výroků: *„[Muži] mají méně skrupulí.“* (OP14/07) ; *„...čím méně toho umí, tím víc jako jsou suverénnější.“* (OP12/07); *„Ženská umí odlišit věci podstatný od věcí nepodstatných, ... ona třeba nejde tak do hloubky, ale rychleji si dokáže vytvořit velmi správný názor. Nepotřebuje k tomu hodinu žvanit.“* (OP11/07); *„...chlapi, když nestíhají*

profesí, nebo vidí, že jste chytřejší, tak skutečně jako první útok, který je vedený, je na to jak vypadáte nebo že nejste dost ženská, protože nějakým způsobem mluvíte nebo nějakým způsobem se chováte." (OP12/07); *„Takže v podstatě ty slušné ženy z té politiky odcházejí ... tam zůstávají v podstatě ty, co se chovají prostě jako ti muži, jo a tím se ta politika nezmění."* (OP08/07); *„...nepochopení nebo takové další podceňování z řad těch kolegů, ... kteří pořád v nás viděli, ty své ženy, a naše názory prostě byly takový jako by méněcenný."* (OP13/07)

Část političek pak pro jednání a spolupráci preferuje ženy, část naopak muže. V prvním případě jsou ženy vyhodnocovány jako praktičtější, komunikativnější. V druhém případě jako více konkurenční. *„Muži mají vůči sobě rivalitu profesní, ale ženy ji mají osobní. A to je horší."* (OP15/07)

5.7 „Co mi politika dala a co vzala“

Při otázce, co ženy musely politice obětovat a co naopak z působení v politice získaly, většina z nich neváhá. Na poli zisků většinou vyzdvihují **cenné zkušenosti** a možnost se spolupodílet na některých změnách. Zmiňují ale i možnost potkat se s novými lidmi. Jedna z respondentek říká: *„...v každém případě se vstupem do politiky jsem našla jiný prostor na seberealizaci."* (OP05/07) V tomto smyslu politické prostředí není pro ženy zklamáním.

Nicméně cenné zkušenosti, které zde vyzdvihují, často znamenají negativní zkušenosti, které jsou jim užitečné pro jiné životní situace, pro pochopení, že věci vypadají i jinak než se zdají apod. Tento zisk, v očích žen, které politiku opustily, je spojen se ztrátou, kterou ženy nejvíce zmiňují a tou jsou **iluze**. V oblasti ztrát se podstatná část žen shoduje na tom, co jedna z respondentek vyjádřila takto: *„Politika mi vzala jakékoli iluze o lidech, jakékoli."* (OP03/07) Podobný výrok lze nalézt skutečně v podstatné části rozhovorů. Přidává se pak také představa o ztrátě času, soukromí, klidu. Tato skutečnost ukazuje na významný fakt - ženy vstupují do politiky málo připravené na vztahy, postupy a strategie, které jsou v politickém prostředí dominovaném muži běžné a které samy ženy vyhodnocují často jako problematické, nečestné, obtížné či jinak pro ně málo přijatelné či replikovatelné.

Vzorek žen, které opustily politiku v tomto může vykazovat specifický charakter. Počáteční touha měnit společnost, v níž žijí, její podobu, pravidla, naráží v průběhu jejich politické kariéry na řadu překážek a vede výrazně ke ztrátě iluze, nejen o lidech, s nimiž lze či nelze tyto změny realizovat, ale vůbec o možnosti cokoliv měnit, prosadit. Ve vzorku je značná část žen, které disponovaly po určitou dobu výraznými posty, mohly měnit řadu věcí v oblastech, které jim byly svěřené. Přesto i zde se objevuje pochybnost, zda ve skutečnosti některé spolupodílení se na změnách má svůj význam.

Jakkoli při explicitní otázce na podobnou rekapitulaci a pomyslné účetnictví zisků a ztrát mohou ex-političky působit ve výsledku spíše kriticky a nemotivačně, je třeba říci, že podstatná část rozhovorů vyznívá spíše pozitivně. Zkušené političky zde sice hodnotí řadu negativ, které působení v politice sebou nese, ale zároveň z nich nadále číší jakási bojovná síla, energické pojmenovávání jednotlivých témat a věcná kritika spíše než pláč nad neúspěchy. Z těchto žen je znát, že jakkoliv z politické oblasti odešly, nesou si v sobě skutečně řadu životních zkušeností, které je posilují, dávají jim nadhled a pocit sebevědomí.

Z většiny rozhovorů je velmi patrné, že ženy, které dlouhodobě pobýly v politice jsou sebevědomé. Jakkoli hovoří i o neúspěších, poukazují na svoje v počátku naivní ideály nebo upozorňují na nerovnosti v mužském prostředí, nakonec vždy působí dojmem zkušených ostřílených žen s obrovskou zkušeností, kterou mohou ve svém životě dále zúročit. Často zdůrazňují svoji schopnost komunikovat s druhými, říci svůj názor, někdy i prosadit co potřebují, především však více než polovina žen nepovažuje svůj odchod z politiky za definitivní a jsou otevřené možnému návratu.

5.8 Nízké počty žen v politice

Ženy, které jsme oslovily, mají nejen hlubokou zkušenost s politickým prostředím, ale díky svému odchodu také již i určitý nadhled nad tímto prostředím. Velmi nás proto zajímalo, jak hodnotí nízké počty žen v politice obecně, respektive, kde vidí problém v souvislosti s touto skutečností a jaká řešení tato situace případně má. Dotazované ženy z tohoto hlediska kriticky hodnotí (1) **politické prostředí obecně**, silně reflektují také (2) **působení mužů** v politice. Na základě svých zkušeností jsou rovněž (3) **kritické k ženám samotným**.

Prostředí politiky, práce v politice a politická kultura jsou dotazovanými ženami vnímány v řadě ohledů jako málo dostupné pro ženy. Bývalé političky se tohoto tématu dotýkají v řadě momentů, kdy hovoří o vlastním životě, rodinném uspořádání, pracovním nasazení, apod. Upozorňují v zásadě na **nastavení politického prostoru silně směrem k mužům**, kteří dají do politiky plné nasazení, neřeší řadu jiných úkolů, které jsou na ženy často kladeny ve vztahu k rodině, domácnosti, případně u regionálních političek také někdy ve vztahu k jejich zaměstnání. (Rodinné překážky jsme již popsaly z části v kapitole 5.5 Slad'ování...) Dotazované ženy popisují vlastní obtíže s koordinací svého působení v práci, v rodině a politické sféře. Vidí to však také jako příčinu toho, proč se ženy do politiky ani nehrnou. Opět zde hodnotí sebekriticky své možnosti. „*Když jdete do politiky, opravdu nemůžete být výborná matka, výborná hospodyně, výborná manželka a výborná politička. To se vám nepodaří. Vždycky musíte říct, že něco odsunete na někoho jiného, o péči o domácnost je*

přeci dneska možný, aby se partneři dělili, ale v našich dobách, lépe řečeno, tak jak jsme byli vychováni my, ještě to nebylo tak úplně zvykem a to si myslím, že je problém." (OP05/07)

Politické prostředí, které vykazuje výraznou maskulinizaci, může na řadu žen působit odtažitě, nedostupně, možná v některých ohledech nezvládnutelně. Jakkoli dotazované ženy do něj pronikly a různě úspěšně v něm také působily, jsou si z velké části své reflexe vědomy určité výjimečnosti, ať již okolností, za nichž do politiky vstoupily nebo vlastní osobnosti či příležitostí, které se jim otevřely. Celkově však vnímají, že v politické sféře není pro ženy ustláno na růžích, ať již ve smyslu vstupu do politiky, tak z hlediska práce uvnitř politického prostředí.

Jako další výrazný problém je ženami reflektována **kontrola mocenských politických pozic ze strany mužů**. Toto téma jsme již popsaly na samotném začátku v kapitole 5.1. Jedna z respondentek k tomu říká: *„...ženy nemají problém vstoupit do strany, ale postupovat po tom žebříčku, to už opravdu problém je."* (OP08/07) Jiná žena pak konstatuje: *„...většina politických stran vám řekne, že s tím má problémy, aby se ty ženy dostaly na kandidátky, ne, že by to ty ženy nechtěly, ale že při sestavách těch kandidátek se to udělá tak, aby se dostaly až na méně volitelná místa. To je bych řekla model, který je v současné době u nás."* (OP09/07) Mocenské pozice a možnost jich dosáhnout je pro ženy zjevně důležité téma, pokud chtějí uspět v konkurenci s muži v dominantně mužském prostředí. Zároveň prostá početní převaha mužů nadále činí z žen v politice něco výjimečného, čemu se dané prostředí málo přizpůsobuje. Ex-političky samy vyhodnocují důležitost většího početního zastoupení žen v politickém prostoru pro to, aby byly brány jako běžná součást politických jednání. Také poukazují na to, že větší přítomnost žen mění chování a pravidla, která nastavují muži. Pokud jsou nadále ženy ve vyšších politických funkcích spíše bílými vránami, pak je jejich pozice velmi problematická.

Jako další příčina nízkého počtu žen v politice je pak spatřována také **vůle žen prosadit se v politické sféře a ochota bořit tradiční představy**. Jedná se společenské překážky ve smyslu očekávání spojených se ženou, matkou, manželkou. Ženy-političky musí být ochotny se vzepřít některým tradičním představám v tomto kontextu. Dotazované ženy tak pomyslně míří také do vlastních řad. Poukazují na charakteristiky, kterých je k práci v politice třeba a které nemusí být v souladu s tradičními ženskými vzorci. Jinými slovy tak opět upozorňují na to, že politické prostředí dominované muži vyžaduje určitý druh chování, charakteristiky, které si pravděpodobně ony samy v řadě ohledů osvojily nebo jimi disponovaly již na vstupu do tohoto prostoru. Jakoby mimochodem tak zdůrazňují, že bez toho ženy v politice neuspějí.

Ex-političky upozorňují na nutnost **sebevědomí a důvěry sama v sebe**. „*Já si myslím, že ženy si málo věří a možná si myslí, domnívám se, že se i někdy obávají vystupovat na veřejnosti, stát si za svým názorem, ... na to má vliv jakási ženská submisivita, jakási podřazenost, že v naší společnosti ještě pořád se většina žen necítí být rovnocennými partnerkami alespoň v mojí věkové kategorii určitě ne.*“ (OP05/07) Další z charakteristik, které podle dotazovaných političek ženám chybí je **vůle k moci**. Jedna z respondentek konstatuje: „*...vůli k moci ... žena tuhle ctizádost nemá ... já znám jednu, ale z kolika, asi ze sta, která má vůli moci a vůli vládnout a je to hrozně neženská vlastnost.*“ (OP06/07). Politika je jednoznačně mocenským prostorem a pak tedy musí nutně ženy čelit řadě problémů, pokud s mocí a jejím přerozdělováním v politické sféře neumí pracovat. I z předchozího výroku je vidět, že ženy hodnotí vůli po moci negativně. Jedním ze základních problémů, který se tedy v souvislosti s nedostatkem žen objevuje, je celospolečenské chápání genderové konstrukce ženy a muže. Pokud bude žena dále považována za slabou, pokud její sebevědomí bude vyrůstat pouze z úspěchů v rodinném životě a moc či pracovní úspěch budou spojovány výhradně s muži, pak není pro ženy v politice prostor. Díky řadě žen, které politickým prostředím prošly a spolupodílely se na utváření nových norem, které ukazují ženy i v pozicích pro ně do nedávna méně typických, však lze tyto normy měnit. Není však možné zastírat, že nadále působí velmi silně a nadále podporují dominanci mužů v politickém prostředí.

Jedna z respondentek říká: „*...ženy v politice být musí, ... to neznamená, že každá žena je disponovaná do vysoké politiky. ... Je třeba vědět, že je to rozhodnutí, které něco stojí a že by to zase měly být ženy, které zosobňují nějaké hodnoty, jsou vytrvalé a mají pro to podmínky v životě vytvořené, aby tam mohly jít.*“ (OP04/07)

5.9 Možnost nápravy

Zeptaly jsme se bývalých političek také na možnosti nápravy nízkého zastoupení žen v politice. V tomto ohledu nezastávají respondentky jednotné stanovisko. První část se domnívá, že by do politiky mělo vstoupit více žen – tedy že, **ženy v politice nejsou, protože v ní být nechtějí**. Situaci pak vyřeší generační změna, a nelze ji proto ovlivnit externími mechanismy. „*Myslím si, že to nelze jakkoli nařídit. Nemyslím si, že jsou správně nějaké kvóty, kdy se řekne že tam musí být tolik a tolik žen, protože tím pádem by se tam mohly dostávat ženy, které po tom ani až tak netouží nebo ani nejsou schopny se tou politikou opravdu věcně zabývat. Ale já si myslím, že to je opravdu generační záležitost a že to řešení přijde samo.*“ (OP05/07).

Další respondentky konstatují: „Rozhodně si nemyslím, že by řešení spočívalo v nějakých volebních kvótách. To já jsem teda vždycky byla jaksí odpůrce kvót. Já si myslím, že by prostě opravdu ženský měly vyvinout větší snahu i za cenu toho, že jim to bude lézt na nervy, ten mužskej svět, ... protože jiným způsobem tohle nezměníme. Když ony budou chtít do politiky vstoupit, že nebudou jako pořád jenom říkat, vy mužští nás utiskujete, protože ona to je do jisté míry pravda, že nás utiskují, ...ale nezmění se to jenom těma slovíčkama. Může se to výhledově změnit, když do tohoto mužského prostředí ony samy vtrhnou a nenechají si líbit ty ústrky.“ (OP11/07); „...ty ženy musí vůbec chtít, druhá věc je, že to nesmí být direktivně a že se musí změnit myšlení lidí.“ (OP09/07)

Část respondentek pak chápe postavení žen v politice v kontextu postavení žen ve společnosti a apeluje na společenskou změnu směrem k rovným příležitostem mužů a žen a **nutnost výchovy** v této oblasti. „No tak to by muselo být úplně od základů ve škole, ... ne jenom v té občanské výchově, ale úplně od základů, kdy ... začíná ta výchova, to sebevědomí těch žen tvořit.“ (OP13/07) V tomto kontextu lze ke změně přispět přípravou a podporou mladých žen.

Tyto názory rezonují s představou, že mladší generace žen, které budou mít vyšší vzdělání, bohatší zkušenosti z pracovního prostředí a rozhodovacích procesů v pracovní oblasti, bude lépe schopna čelit nástrahám dominantně mužského politického prostředí a uplatnit se v něm.

Nejpočetnější, třetí část respondentek se domnívá, že situaci lze změnit pouze skokově, **zavedením časově omezených kvót**: „Já říkám, že až těch žen bude 40%, tak ty nápravy budou. ... dokud nebude 40% žen ve výkonných výborech, dokud nebude v parlamentu, dokud nebude v senátu 40% žen, tak ... ta změna nenastane.“ (OP16/07). Tyto ženy vnímají kvóty jako dočasnou pomoc při nápravě stávající situace. Považují je za oporu v procesu hojení pomyslného dočasného nedostatku. „Já jsem byla velmi výrazně pro kvóty. Já jsem je prosazovala, ale říkala jsem, že je to berlička. Že je to berlička a jako když máte zlomenou nohu, tak taky potřebujete nějakou hůl, o kterou se nějakou dobu opřete, než se ta noha uzdraví.“ (OP16/07). Další respondentka k tomu říká: „...pokud se má někam dojít, tak jsem určitě pro kvóty, protože bez toho to nepůjde. Udělat kvalitativní skok bez těch kvót asi nepůjde, mohly by být třeba dvě volební období a pak si myslím, že by se mohly zrušit nebo prostě by se vidělo.“ (OP12/07). Kvóty spatřují některé bývalé političky jako důležitý nástroj v případě, že se už některá žena rozhodne do politického prostředí vstoupit, odhodlá se věnovat tomu svůj čas. Pak je nutné, aby dostala také možnost. „... když se rozhodnou, že to ještě chtějí vedle toho svého zaměstnání a vedle rodiny dělat, tak aby se doopravdy na ty kandidátky dostaly.“ (OP09/07)

Jedna z respondentek snahu o změnu aktuálního postavení žen v politice hodnotí následujícím způsobem: „... určitě si nemůžeme slibovat žádnou pomoc od mužů, od té mužské části toho veřejného života, protože ti nechtějí, aby tam...s nima někdo dál soutěžil, ... musíme my ženy, které se o politiku a veřejný život nějak zajímáme, najít argumenty pro to, abychom ženských do toho procesu zatáhly víc...“ (OP10/07)

Je zjevné, že i pro ženy, které všechny v politice působily, jsou přijatelné či vyhovující jiné způsoby pro prosazení většího počtu žen v politice. Skutečností pak je, že určitá část žen se do politiky vždy pravděpodobně dostane, pokud v tomto směru vyvine enormní úsilí. Příležitosti, jaké se otvíraly v raných procesech české demokratické politické scény se již pravděpodobně nebudou opakovat, takže hledání vhodných mechanismů, které by zajistily větší příliv žen do politiky, včetně kvót, je jistě na místě, minimálně v rovině motivační.

5.10 Přednosti žen a potřebné vlastnosti pro politické prostředí

Obecně respondentky definovaly politiku jako dominantně mužský, technokratický, analytický svět, v němž hrají primární roli mužské priority a hodnoty. Zároveň však poukazovaly na důležitost a přínosnost ženského pohledu – ženy mají silnou vůli k dosažení politického kompromisu (to se projevuje například při jednání ve výborech, s dominantním zastoupením žen, kde jsou projednávána konkrétní témata), a to i napříč politickým spektrem.

Za další přednosti žen-političek považují respondentky vnímavost, trpělivost, komunikativnost, vytrvalost, intuici, orientaci na problémy a témata, efektivnost, větší praktičnost a pragmatičnost. Jedna z respondentek srovnává ambice a aktivity mužů a žen v politice následujícím způsobem: „...ženský jsou pracovitý, když už dělají politiku nebo nějakou veřejnou práci, tak dobře vědí proč, ... není tam primárně ten osobní úspěch, prestiž, peníze, ...chtějí něco udělat, něco změnit, mají nějaké téma, kterému se dlouhodobě věnují, jsou ochotné tomu obětovat víkendy, volný večery, ... jsou takové jakoby bezprostřednější. Ti chlapi jsou víc uzavření do sebe, zřejmě jim to tam víc kalkuluje, víc jsou tažení tou touhou po té moci,...“ (OP10/07) Zdůrazňuje tak představu, že ženy v politice neusilují primárně o moc, ale o změnu konkrétních témat. Muži jsou zde vnímáni jako primárně siloví aktéři usilující o mocenské pozice. Tento pohled se objevuje i u jiných žen a znamená explicitní problém z hlediska působení žen v politice. Ženy primárně odsuzují mocenské ambice, považují je za dominantně mužské a nezřídka je hodnotí jako negativní charakteristiku. Pokud se ale pohybují v politice, která dominantně znamená přerozdělování moci, pak je to výrazně hendikepuje vůči komukoliv dalšímu. Ženy tak v některých ohledech

popírají jednu z důležitých součástí politické sféry, sází na svou odbornost a pak obtížně řeší situace, kdy je proti nim ze strany mužů využito mocenských pozic.

Vedle silné role politického tématu kladly respondentky rovněž důraz na ideály, hodnoty a mravnost. Samy sebe považují za jakési strážkyně těchto hodnot a zdůrazňují důležitou roli morálního profilu žen, které chtějí do politiky vstoupit, nebo těch, které v ní aktivně působí. Zdůrazňují rovněž, že u žen-političek, je morální profil důležitější než u mužů-politiků.

Rády bychom zde nechaly zaznít více konkrétních doporučení ze strany dotazovaných političek, žen, které dobře vědí, co jim v jejich vlastní politické praxi pomohlo a co jim případně naopak uškodilo. Jedno z výrazných témat, které se v doporučnících objevuje, spočívá v již zmiňované **odbornosti**, ale také ve vzdělanosti dané ženy a obecném rozhledu. *„...by bylo dobře, kdyby byly samozřejmě vzdělané, kdyby měly určitý rozhled, kdyby se nebály dalšího sebevzdělávání“* (OP05/07) Objevují se zde ale např. i doporučení znalosti cizích jazyků apod. Jedna z respondentek upozorňuje na to, že by v této oblasti neměly být ženy zbytečně skromné: *„...žádná z žen, které se chtějí angažovat v politice, nemusí mít strach z toho, že by nebyla nějak dostatečně odborně kvalifikovaná, protože muži, mnozí muži si tuto otázku rozhodně nekladou.“* (OP12/07)

Další zásadní oblastí pak je v podstatě odhad vlastních volných vlastností, případně jejich **rozvoj směrem k sebevědomému vystupování**. Jedná se o nutnost umět se rozhodovat, komunikovat, ale i umět vystupovat před druhými a rázně prosazovat vlastní myšlenky nebo najít oporu pro své názory a představy u druhých. Zde jsou některé konkrétní představy: *„...ženy musí umět one-woman show, musí umět říct svůj názor...“* (OP16/07); *„...hlavně, aby měly dostatek sebedůvěry a současně schopnost sebereflexe, kterou často muži nemají...“* (OP05/07); *„...měly by být připravené na věcnou argumentaci a to hlavně z patra.“* (OP03/07); *„...člověk není expert na všechno. Nejdůležitější je mít kvalitní poradce a mít čas se jich zeptat a rozmyslet si.“* (OP15/07);

Dotazované ženy ale upozorňují i na některé nutnosti, které považují za negativní, bez nichž však podle nich ženy v politice neuspějí. Jedna z respondentek to vyjadřuje následovně: *„Asi by měly být prostě trochu bojovnější, mít trochu ostřejší lokty, to teda ženám chybí všeobecně, to je známo.“* (OP08/07) I z dalších rozhovorů vyplývá, že ženy nemohou v politickém prostoru uspět s holubičí povahou, která je jim často vnucována společenskými normami. Politik či politička sedící v koutě, čekající, až se někdo zeptá na jejich názor, nemůže uspět. U žen se takové chování často očekává. Ženy proto musí v politice překonávat nejen vlastní bariery, ale také bariery společenské představy ženy, která ji v politickém prostoru odsuzuje k zániku. **Průbojnost, pevnost** z hlediska vlastních

názorů, **mocenská ambice** jsou vlastnosti, se kterými by ženy usilující o politické uplatnění měly umět pracovat.

Některé respondentky pak upozorňují na vhodnost zkušenosti z komunální politiky, která jim chyběla, protože vstoupily přímo do politiky národní. Komunální političky, které jsme měly možnost dotazovat pak zase z větší části již nedostaly příležitost na národní úrovni.

Tak jak ne malá část žen poukazovala na deziluzi z politického prostředí, tak rovněž zdůrazňují nutnost počítat s tím, že politická sféra má všemožná úskalí. Poukazují na to, že si ženy vstupující do politiky musí být vědomy, že je to bude stát mnoho času, sil, iluzí, ale např. i soukromí a jedině pak mohou v politice setrvat déle a případně se více prosadit.

6. Závěr

Česká politická scéna zaznamenala v posledních letech odchod řady žen, které působily v politice dlouhodobě, spoluurčovaly nejen podobu české politické scény, ale také formovaly demokratizační procesy u nás a jejich výsledné provedení. Řada těchto žen vstupovala do politiky za velmi výjimečných okolností. Tyto okolnosti se již pravděpodobně nebudou opakovat. I proto je pozornost řady organizací i jednotlivců orientována na hledání přijatelných mechanismů, které by otevřely politický prostor ženám ve větší míře.

Ženy odcházející z politiky se často nachází ve specifickém bodu zlomu, kdy ostře vnímají a hodnotí jak politickou scénu jako takovou, tak vlastní jednání a práci v tomto prostředí. Někdy hořce konstatují své chyby, které je přivedly k momentu odchodu, ne vždy dobrovolnému. Odcházející političky však většinou vykazují hlubokou sílu spojenou se svými rozhodnutími, s představou sama sebe a své role v konkrétních situacích a procesech. To jsou prvky, z nichž je velmi dobré se učit.

Ženy, které dlouhodobě působily v politice a posléze ji z různých důvodů opustily, přináší pro potencionální budoucí političky specifickou perspektivu politické práce. Cenná je nejen v analýze překážek v politickém prostředí. Tyto ženy vyhodnocují, co je třeba překonat, s čím je naopak nutné se smířit, kde bojovat. Zároveň jsou kritické samy k sobě a poskytují tak možnost hledat oblasti, kde mohou ženy pracovat samy na sobě a připravovat se na práci v politickém prostředí.

Ženy se musí v politice vyrovnat především s tím, že vstupují do prostoru určovaného muži a této skutečnosti mohou čelit různými způsoby. Jeden z dostupných postupů je přizpůsobení se mužským pravidlům, případně hledání slabých míst takto profilovaného prostředí a využívání ženských strategií. Je zřejmé, že tento závěr není v souladu s představou genderově korektního prostředí a rovných příležitostí mužů a žen v politice. Zároveň však není možné zastírat, že některé ženy dlouhodobě zkušené v politické praxi se touto cestou vydávaly. Některé z nich proto, že samy disponovaly schopnostmi a dovednostmi, které se mužským charakteristikám více blíží a pak byly schopné se mužům postavit jako „rovnější“ protivníci. I zde je však vždy otevřená možnost, že jsou ze soutěže diskvalifikovány už jen proto, že jsou ženy. Jiné ženy jdou cestou ženských strategií, které spočívají v manipulaci využívající ženské stránky. Deklarovaná slabší pozice žen je využívána pro výsledné zvýhodnění ženy v určité situaci. Opět, zde se jedná o ženy, kterým více vyhovuje tato forma, mají ji osvojenou pravděpodobně i ze svého rodinného či jiného pracovního prostředí. Aktuální výzkumy však ukazují, že těchto žen je mezi stávajícími

politickými výrazná menšina. Oba tyto postupy však znamenají akceptaci politického prostředí jako dominantně mužského. I ženy, které využívají některých těchto postupů však konstatují, že jediným možným způsobem, jak změnit stávající situaci je přítomnost většího počtu žen v politickém prostředí, která bude nutně znamenat výraznou změnu postupů, které jsou pro toto prostředí vlastní.

Nejdoporučovanějším způsobem, jak se prosadit na politické scéně, je **důraz na vlastní odbornost**, pracovní nasazení, vzdělání, získanou praxi. Samy političky pak ale přiznávají, že v rámci péče o konkrétní témata a odborné zapojení v politické sféře opomíjejí věnovat pozornost vnitropolitickým procesům. Důsledkem je pak často právě konec jejich politické kariéry, ať již proto, že je muži odstraní z volitelných míst nebo je vypudí v otevřených konfliktech. Rovněž třetí důvod odchodu žen z politiky, na který jsme poukázaly, vyhoření, souvisí více s nemožností obsahově realizovat politickou práci a únavou z vnitropolitických bojů.

Doporučení, které je proto nutné zde přidat spočívá v **přípravě na práci uvnitř politických struktur**. Ženy ji mají ztíženou tím, že je jich v politických stranách méně, jsou často vyloučeny z neformálních jednání, která se odehrávají v pánské společnosti a o to více musí být schopny vyjednávání, využívání stranických mechanismů. Dobře to vystihuje jedna z respondentek: *„...je to hodně mužská společnost, to znamená, že ženská musí podat větší výkon...“* (OP11/07)

Problematické pak je, pokud se ženy, vstupující do prostoru politiky, která je jednoznačně mocenským prostorem, zřikají vůle po moci jako něčem, co považují za negativní charakteristiku. Pokud chtějí participovat na prostoru, který slouží k přerozdělování moci, musí si také o tuto moc říci, být ochotny o ni bojovat a sdílet možnosti i obtíže, které jsou s tím spojeny. **Musí akceptovat participaci na mocenských procesech** jako legitimní součást politické práce, nemohou ji dále vnímat jako něco výhradně mužského, potažmo problematického či morálně závadného.

Věříme, že nové generace mohou přinést do politiky více žen, které budou zdravě sebevědomé, schopné si uspořádat své rodinné a domácí prostředí ve prospěch své profesní, potažmo politické kariéry. Je pak potřeba jim ale ukázat úskalí, která práce v politické sféře přináší a trénovat je v oblasti mechanismů politických stran a institucí, aby v nich obstály. Teprve pak mohou vnášet ženskou perspektivu i do nejvyšších politických pater a ve větším ženském zastoupení.

Hlavním cílem nové generace politických představitelů – mužů i žen by měla být snaha změnit pravidla hry tak, aby mohla být politická sféra obohacována jak ze strany mužů, tak ze strany žen.

Autorky analýzy

PhDr. Lenka Václavíková Helšusová, Ph.D.

– působí na Pedagogické fakultě Technické univerzity v Liberci, kde vyučuje sociologii a vybrané společenské problémy. Spolupracuje se soukromou výzkumnou společností Gabal, Analysis & Consulting. Externě spolupracovala se Sociologickým ústavem Akademie věd s oddělením Gender a společnost. Vystudovala sociologii na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a Humanitní studia na Pedagogické fakultě téže univerzity. Absolvovala doktorské studium na FF UK Praha v oboru sociologie.

Ph.Dr. Petra Rakušanová, Ph.D.

– pracuje jako vědecká pracovnice v Sociologickém ústavu Akademie věd ČR v oddělení Sociologie politiky. Věnuje se zde mimo jiné tématu postavení žen v politice. Absolvovala doktorské studium politické sociologie ve společném doktorském programu FSV UK a Sociologického ústavu AV ČR, Praha ČR. Studuje dále doktorské studium politologie na Jean Monnet Centre for European Studies, Bremen Univerity, Bremen, Německo.

Autorky dříve pracovaly či spolupracovaly také na následujících publikacích vztahujících se k tématu působení žen v politice:

- VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L., RAKUŠANOVÁ, P. Ženy v mužské politice. In: Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (eds.) *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s.43-60.
- VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L. Ženy v krajské politice. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 4/2004.
- KŘÍŽKOVÁ, A., VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L. Women's Participation and Representation in Local Politics. In: Hašková, H., Křížková, A. *Women's Civic and Political Participation in the Czech Republic and the Role of the European Union Gender Equality and Accession Policies*. Sociologické texty, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003, s. 26-31.
- RAKUŠANOVÁ, P. et al. *Analýza nízkého počtu žen v politických a rozhodovacích funkcích*. Závěrečná zpráva projektu MPSV ZVZ 111, 2004.
- RAKUŠANOVÁ, P. *Česká politika: Ženy v labyrintu mužů?*, Praha: Fórum 50%, 2006.
- RAKUŠANOVÁ, P. a VESELÁ, L. *Analýza výzkumu poslankyň Parlamentu ČR*. Praha: Forum 50%, 2007.
- RAKUŠANOVÁ, P. Trends and Challenges in Women's Representation in Czech politics in the Context of 2006 Parliamentary Elections. Prague: Forum 50%, 2007.